

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรจากป่าหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเรียนรู้การใช้สมุนไพรและวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรของประชาชนตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ได้แก่ การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การใช้แบบสอบถาม และการจัดกลุ่มสนทนา สามารถสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล ตามประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

สรุปผล

1. ชนิดของสมุนไพร พบว่า ชนิดของสมุนไพรในป่าหนองโน ที่ชุมชนได้มีการนำมาใช้มี 51 ชนิด 31 วงศ์สมุนไพรบางส่วนที่มีการนำมาใช้ยังได้จากการเสาะแสวงหาจากพื้นที่อื่น รวมทั้งการซื้อจากตลาด หรือแหล่งที่มีการขาย
2. ตำรับยาที่มีการใช้ พบว่ามีหมอยาที่มีตำรับยา จำนวน 8 คน ตำรับยา 12 สูตร ได้แก่ โรคกินผิด ุงสัตว์ นวดน้ำมันงารักษาโรคกระดูก โรคหนองใน ตกขาว กินผิด นัวในไต นวดน้ำมันงา แก้กินผิด ไข้หามกไม้ แก้วปวดเมื่อย

ตำรับยาในแต่ละสูตรมีการใช้สมุนไพรหลายตัวรวมกัน โดยมีส่วนผสมเฉพาะของหมอยา การรับประทาน ใช้การชง และการต้ม ส่วนการรักษาแผลใช้การทำ ดัวยที่เป็นสมุนไพรที่ใช้หมอยาจะเข้าไปเก็บมาจากป่าของบ้านหนองโน โดยมีวิธีเก็บสมุนไพรตามความเชื่อของหมอยาแต่ละคน ยกเว้นสมุนไพรที่ไม่มีอยู่ในป่าบ้านหนองโนจึงจะซื้อจากที่อื่นมาประกอบ

3. การถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรและตำรายา พบว่าความรู้ในการใช้สมุนไพรของหมอยาส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบุคคลในครอบครัวหรือผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด มีบางส่วนที่รับการถ่ายทอดความรู้มาจากวัด โดยผู้ถ่ายทอดจะเป็นหมอยาเช่นเดียวกัน การถ่ายทอดความรู้เป็นการถ่ายทอดระหว่างบุคคล 2 คน คือศิษย์กับอาจารย์ โดยการรับการถ่ายทอดความรู้ผู้รับต้องได้รับการคัดเลือกจากผู้ให้การถ่ายทอดส่วน

ใหญ่จะเป็นผู้ที่เคยไปเก็บขาร่วมกับหมอยามาก่อน และต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดซึ่งข้อกำหนดที่เหมือนกันคือต้องรักษาดี ส่วนข้อปฏิบัติอื่นขึ้นกับหมอแต่ละคน เช่น การไม่ดื่มน้ำในงานศพ ห้ามลวดราวตากผ้า ไม่ดื่มน้ำหรือสุราต่อจากคนอื่น เป็นต้น วันที่เริ่มต้นรับการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการต้องมีการยกครูซึ่งสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีกรรมมักประกอบด้วย เหล้าขาว ขันห้า ผ้าขาว และค่ายกครูที่แตกต่างกันไปในแต่ละราย ส่วนประกอบอื่นๆ อาจแตกต่างกันไปในแต่ละคนเนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ คือวิธีการเก็บ วิธีการใช้ สรรพคุณ และการปรุงยาสมุนไพร นอกจากนี้หมอยังได้รับการถ่ายทอดในเรื่องของความเชื่อและคาถาที่ใช้ร่วมกับการเก็บและการใช้สมุนไพรอีกด้วย เป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรเพื่อใช้การรักษาตนเองและผู้อื่น

4. ผลลัพธ์ที่เกิดจากการได้รับการถ่ายทอดความรู้สมุนไพรและตำรับยาสมุนไพรพบว่า มีการขยายพันธุ์สมุนไพร โดยจะขยายพันธุ์สมุนไพรตามแหล่งที่พบ จากการหักยอดทำให้เกิดการแตกกิ่ง การเลียบกิ่งชำไว้ และการนำกลับมาขยายพันธุ์ที่บ้านเพื่อให้สะดวกในการใช้ในครั้งต่อไป

การใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งพาตนเอง พบว่าในการรักษาสุขภาพชุมชนมีการเลือกวิธีรักษาหลายวิธีร่วมกันคือรับการรักษาพยาบาลกับสถานบริการของรัฐแล้วหลังจากนั้นก็กลับมารักษากับหมอหรือรักษาควบคู่กัน บางอาการเลือกรักษากับหมอ

5. การนำสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวัน พบว่า การใช้สมุนไพรของหมอในปัจจุบันยังมีความเชื่อและพิธีกรรม ได้แก่ การเก็บยาต้องมีวิธีการเก็บ ตามความเชื่อ เมื่อเก็บมาแล้วต้องมีการปลุกยา การใช้สมุนไพรในการรักษาใช้ร่วมกับการมีคาถากำกับผู้รักษาต้องมีคำรักษาที่เรียกว่าคำคาย การใช้ยาสมุนไพรของหมอ ตำรับยาแต่ละสูตรประกอบด้วยสมุนไพรหลายชนิดรวมกัน ส่วนของสมุนไพรที่มีการนำมาใช้ ได้แก่ ราก ลำต้น เปลือกใบ และผล ขึ้นกับสรรพคุณที่ต้องการใช้

การเผยแพร่ความรู้ในการใช้สมุนไพรเพื่อเพิ่มช่องทางในการรับการถ่ายทอดความรู้โดยผู้วิจัยจัดประชุมปฏิบัติการการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรจากป่าบ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม หลังจากเสร็จสิ้นโครงการพบว่าประชาชนมีความรู้ด้านสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญและมีพฤติกรรมการใช้สมุนไพรเพิ่มมากขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยพบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต แต่การถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งแตกต่างออกไปตามสภาพแวดล้อมโดยอาศัยศรัทธา ความเชื่อทางศาสนา ไสยศาสตร์ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐาน โดยกระบวนการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ของประชาชนในชนบททั่วไปที่มีการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางบรรพบุรุษ ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย ผู้รู้ ผู้อาวุโส พระ เป็นต้น ซึ่งมีการถ่ายทอดต่อกันมาด้วยการซักถามทางสังคมที่มีอยู่ในชีวิตของคนในสังคม เป็นกระบวนการเชื่อมบุคคลและสังคมเข้าด้วยกัน อาศัยสื่อบุคคลเป็นหลักนั้นคือการบอกเล่าให้แก่ผู้ไม่รู้หรือสาธิตนำไปปฏิบัติ และยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้อีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าสื่อบุคคลจะทำหน้าที่ทั้งในบทบาทของผู้รับสารและผู้ส่งสาร แต่อยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของชุมชน มีความเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยทางสังคมในระบบเครือข่าย เศรษฐกิจ การศึกษา ความเชื่อและแรงจูงใจ มีการสร้างสรรค์ทางสังคมได้จากการสักการะและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พุทธศาสนา และสิ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์ สอดคล้องกับงานวิจัยของศุภยา วัทกษบุตร (2544) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหมอสมุนไพรพื้นบ้าน และเทิดศักดิ์ โคนองบัว (2536) ที่ศึกษาเงื่อนไขการดำรงอยู่ของหมอสมุนไพรในชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกัน

ผลของการถ่ายทอดความรู้ทำให้เกิดการอนุรักษ์สมุนไพร สืบเนื่องมาจากมีการแสวงหาสมุนไพรและการขยายพันธุ์เพื่อให้มีปริมาณมากขึ้น เพื่อให้สะดวกในการนำมาใช้ในวันข้างหน้า โดยมีการปลูกในแหล่งที่พบและนำมาปลูกที่บ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของกมลพร สงมี (2553) ที่ศึกษาการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งตนเอง

สิ่งสำคัญที่จะทำให้มีการใช้สมุนไพรยังคงดำรงอยู่มี 3 ประการ คือ มีองค์ความรู้ มีการใช้ และมีการสืบทอด (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2540) ในมิติทางสังคมวัฒนธรรมการใช้สมุนไพรในชุมชนพบว่ามีความสำคัญในฐานะที่เป็นทางเลือกหนึ่งของการดูแลสุขภาพเบื้องต้น การใช้สมุนไพรเป็นการใช้เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง ในมิติทางวัฒนธรรมพบว่าวิถีคิดความเชื่อในกระบวนการรักษามีการใช้สัญลักษณ์ เช่น การขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การกำหนดเวลาการเก็บสมุนไพร วันเก็บ ข้อห้ามต่างๆ ยาสมุนไพรที่ใช้มีลักษณะ

เป็นตำรับคือใช้สมุนไพรหลายชนิดประกอบกัน และกล่าวได้ว่าการถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรมีบทบาทที่สำคัญต่อสังคม การที่หมอพื้นบ้านมีการคุ้นเคยกับการรักษาโรคแบบพื้นบ้านเพราะมีบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้าน เช่นบิดาเป็นหมอสมุนไพร บิดาจะชวนไปเก็บสมุนไพร จะบอกชื่อยา ต้นยา วิธีการใช้การรักษาจนเกิดการสะสมความรู้มาเรื่อยๆตัวหมอพื้นบ้านเองมีความเลื่อมใส ศรัทธาในวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านได้รับความรู้เพิ่มเติมอย่างเป็นระบบ คือหมอพื้นบ้านได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการเข้ารับการอบรมซึ่งหน่วยงานของรัฐจัดขึ้นหรือมีการฝากตัวเป็นศิษย์กับหมอชาวบ้านเพื่อรับการถ่ายทอดความรู้อย่างจริงจัง หมอพื้นบ้านได้รับความรู้เพิ่มเติมอย่างไม่เป็นระบบ คือหมอพื้นบ้านบางคนได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการสังเกต หรือสะสมประสบการณ์ด้วยตัวเอง การสอบถามจากหมออื่นๆ จำจากตำรา สอดคล้องกับปริญญาคา เทคซูชีพ (2536) ที่กล่าวถึงบทบาทของหมอพื้นบ้านที่มีต่อสังคม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นข้อมูลของท้องถิ่น จึงได้ถูกขยายผลไปยังชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักและสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ ในภูมิปัญญาและสมุนไพร ทั้งในด้านการเห็นคุณค่า เกิดความตระหนัก และการอนุรักษ์ แต่ควรมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชนช่วยผลักดันให้เกิดความยั่งยืนต่อไป
2. หน่วยงานในพื้นที่ได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถนำไปปรับกลยุทธ์แผนงานเพื่อพัฒนาโครงการการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งตนเอง
3. สถาบันการศึกษาได้โจทย์วิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่โดยการบูรณาการศาสตร์ระหว่าง การเรียนการสอนกับการวิจัย สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมระหว่างอาจารย์ นักศึกษาและคนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดแนวทางการวิจัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาและแก้ปัญหาท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการใช้สมุนไพรของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อค่านิยมในการใช้สมุนไพรของคนในชุมชน

2. ควรศึกษาเชิงลึกในการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

3. ควรมีการศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือพลังชุมชนกับการใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY